

Pavel Š o p á k

FOTOGRAFIE V ČESKÉM SLEZSKU DO ROKU 1918: PROLEGOMENA K VÝZKUMU¹

Abstract

Photography in Czech Silesia is a topic of research that has received only sporadic attention. The text focuses on the topic and its subcomponents (personalities, types of photographic implementations, musealization of photography, social life) from the perspective of further future research.

Keywords: Czech Silesia, Opava, Těšín, Jeseník, Ostrava, photography, museum collections, amateur photography

V návaznosti na záslužné práce Pavla Scheuflera,² Rudolfa Skopce,³ například badatelů činných v jiných regionech⁴ a na zahraniční publikace⁵ je nutné obrátit pozornost k počátkům fotografie v regionu českého Slezska (a přilehlého Ostravska): k osobnostem, k místům jejich působení i k produkci, z velké části zachované ve sbírkách paměťových institucí, případně v majetku soukromých sběratelů. Stranou můžeme dát články příležitostné, prezentující fotografie před rokem 1918 jako svého druhu kuriozitu,⁶ a oproti nim vyzdvihnout zásluhy badatelů starší generace⁷ i dnešních pracovníků archivů a regionálních muzeí.

Prvním a z hlediska údajů nejspolehlivějším způsobem, jenž ovšem málo vypovídá o tématech a o kvalitě fotografické produkce v uvedeném čase a regionu, je pohled odvíjející se od biografických údajů jednotlivých fotografů: musíme shromáždit data o národnosti, o konfesní příslušnosti, o sociálním původu, o vztahu k jiné živnosti (fotograf mohl být původně malířem nebo optikem), klást si otázky, s jakou další činností jejich fotografická živnost se pojila, jaká byla mobilita fotografů, jaké měli profesní zkušenosti (zvláště zdali prošli některým z vídeňských ateliérů) a jaké bylo jejich postavení ve společnosti (tj. zajímat musí členství ve spolcích, účast na komunální samosprávě, majetkové poměry, zvl. vlastnictví nemovitostí apod.). Na takové otázky nelze odpovědět bez patřičné průpravy, protože zdaleka ne u všech jmen, která známe, máme tyto údaje k dispozici (a následující pasáže se snaží alespoň zčásti o jejich doplnění).

Než přejdeme k základním badatelským otázkám, tj. kdo byl fotografem a co fotografoval, upozorníme na jeden důležitý aspekt, pojící se fotografickou profesí: jde o specifický prostor nutný k výkonu povolání, jímž je fotografický ateliér – prostředí známé vesměs z historických snímků interiérů a exteriérů. Díky historikům a památkářům si o jeho podobě můžeme učinit velmi dobrou představu; nutno ocenit jednak muzejní instalace, zejména fotoateliér tvořící součást stálé expozice Národního technického muzea v Praze, jednak dochované a veřejně přístupné objekty, z nichž vyniká dům s fotoateliérem Josefa Seidela v Českém

1 Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

2 Pavel SCHEUFLER, *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*, Praha 2013; Týž, *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918 I–II*, Praha 1989.

3 Rudolf SKOPEC, *K počátkům fotografie v Severomoravském kraji*, in: *Fotografie a Slezské muzeum 1*, Opava 1966, s. 9–11.

4 Libor KŘIVÁNEK, *První píseční fotografové*, in: *Muzeum v Písku. Zprávy 1961*, Písek 1961, s. 16–23.

5 Timm STARL, *Lexikon zur Fotografie in Österreich 1839 bis 1945*, Michigan 2009.

6 Jaromíra KNAPÍKOVÁ, *Fotografování v ateliéru*, Hlávka, 2016, č. 7–8, s. 16.

7 R. SKOPEC, *K počátkům fotografie*, s. 9–11.

Krumlově z roku 1905, nedávno pietně rekonstruovaný. V českém Slezsku a na Ostravsku disponujeme pouze fotografiemi exteriérů – to se týká ateliéru Floriana Gödela v domě na rohu ulice Otické a náměstí Svobody v Opavě, jenž byl zprovozněn v roce 1898, umístěn v nejvyšších etážích obytná budovy⁸ – a zčásti dochovanou projektovou dokumentací, což se týká například ateliéru ve Zlatých Horách.⁹

Počátky fotografie v českém Slezsku datujeme do pozdější doby, než tomu bylo ve významnějších centrech, například v Brně, kde s daguerrotypii prokazatelně experimentovali již v létě 1840.¹⁰ V Opavě zval ke zhotovení podobizny daguerrotypista z Prahy Anton Rzehula do příležitostného ateliéru v domě čp. 34 na Solné ulici, otevřeného mezi devátou dopolední a třetí odpolední hodinou, v roce 1854. O rok dříve tentýž Rzehula inzeroval své služby, konkrétně pořízení podobizny technikou daguerrotypie coby vhodného vánočního nebo novoročního dárku.¹¹ A je to týž Antonín Řehula, o němž Pavel Scheufler uvedl, že šlo původně o miniaturistu, jenž se coby asistent činný v ateliéru Wilhelma Horna u Prašné brány v Praze specializoval na kolorování fotografií.¹² V Opavě tedy vystupuje v odlišné roli: jako majitel kočovného ateliéru, jež bylo možné přemístit na další místo, byť nelze vyloučit, že se ve Slezsku omezil pouze na Opavu. K roku 1856 je v téže městě připomínán coby daguerrotypista Johann Bubeník, bývalý soukromý kreslířský mistr, jehož ateliér byl na adrese Kolářská čp. 82.¹³ V padesátých letech 19. století nešlo ve Slezsku a na Ostravsku pouze o počátky ateliérové fotografie; v té době vznikly také jedny z nejstarších fotografií exteriérů budov, konkrétně dolů Gabriela v Karvině a Antonín, Karolina, Šalamoun nebo Trojice ležících na katastru Moravské a sousední Slezské Ostravy¹⁴ a v téže době nebo o něco později pořídil neznámý fotograf snímky hradu Cvilína u Krnova.¹⁵

Zaměříme-li se na konkrétní fotografie a jejich produkci, začneme pohledem na fotoateliéry v Opavě. Prvým fotoateliérem v tomto městě byl ateliér Roberta Heinricha (15. březen 1821 – 30. září 1889). Heinrich se narodil v Karlovicích v rodině tamního revírního Johanna Heinricha, o jeho vzdělání nemáme bližších zpráv, ovšem v nekrologu je připomínán jako akademický malíř a fotograf.¹⁶ Jeho ateliér, prvně uváděný v srpnu 1853,¹⁷ bychom našli jeden čas také v Blücherově paláci¹⁸ a od počátku devadesátých let 19. století firma sídlila v Heinrichově vile v sousedství kostela svatého Jana Křtitele, po roce 1945 zbořeného. Heinrich je autorem nejstarších fotografií Opavy, například pohledu na divadelní budovu před její novostavbou a dalších, podobně pořízených snímků, pro něž využil některou z městských

8 Kromě pohlednic také v inzerátech firmy, například Nordmark-Zeitweiser 1916, nestránkovaná příloha. K dataci viz *Troppau*, *Der Bautechniker* 18, 1898, č. 12, s. 222.

9 Plán nakreslil stavitel Josef Nitsch z Vrba pod Pradědem v roce 1909. Státní okresní archiv Jeseník (dále SOKA Jeseník), Archiv města Zlaté Hory, inv. č. 1143.

10 Jitka SEDLÁŘOVÁ, *Začátky brněnské fotografie*, *Vlastivědný věstník moravský* 26/2, 1974, č. 2, s. 178.

11 *Salon*, 1853, č. 337, 7. prosince, nestránkováno [s. 3].

12 P. SCHEUFLER, c. d., s. 138.

13 *Frappante Daguerreotype*, *Troppauer Zeitung*, 1856/197, 26. srpna, s. 4.

14 Kateřina BARCUCHOVÁ – Antonín BARCUCH, *Profil montánních sbírek Ostravského muzea*, *Zpravodaj Ostravského muzea* 9, 2004, č. 2, s. 23.

15 Reprodukce viz Dalibor PRÍX, *B9 – Cvilín*, in: Pavel Šopák (ed.), *Město – zámek – krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava 2012, s. 142–143.

16 *Úmrtí*, *Opavský týdeník* 20, 1889, č. 77, 2. října, s. 3.

17 *Intelligenzblatt*, *Troppauer Zeitung* 1853/198, 31. srpna, s. 4.

18 [inzerát], *Troppauer Telegraph* 1856/212, 5. prosince, s. 739; [inzerát], *Troppauer Telegraph*, 1857/60, 2. března, s. 231.

dominant, zvláště Hlásky. Dále je znám jako autor fotografických portrétů představitelů místní šlechty (Sedlničtí z Choltic) a dalších významných osobností (zemský inženýr Jordan, kněz Josef Schum, lékárník Adolf Hancke, bankéř Otto Schüller, obchodník Franz Bubeník, továrník Josef Springer aj.), které vznikly vesměs v průběhu šedesátých a sedmdesátých let 19. století.¹⁹ V lednu 1890 převzal Heinrichův ateliér syn Theodor a pokračoval v otcově živnosti.²⁰

Pro počátky fotografie v Opavě je nutno dále vzpomenout jméno Vincence Karla Arndta (Arnta). Arndt se narodil v Osoblaze (1835) jako syn tamního tkalcovského mistra Josefa Arndta a jeho choti Magdaleny, rozené Jochelové; za choť pojal Marii Mitschekovou z Osoblazy a v průběhu let 1865–1870 se manželům narodily děti Julie, Anna, Rudolf a Marie.²¹ Je zajímavé, že k roku 1870 je v Opavě uváděn také jeho mladší bratr Josef Arnt (sic!), narozený 22. ledna 1838 v Osoblaze, který se jako optik v Opavě usadil natrvalo (naposledy je připomínán k roku 1901).²² Z úředního rozhodnutí o povolení pálení cihel určených pro stavbu, které zveřejnil místní tisk, se dovídáme, že se v dubnu 1869 Vincenc Karl Arndt pustil do stavby domu na nynější ulici Tyršově ulici čp. 1.²³ V Opavě se ovšem Arndtové dlouho nezdrželi, protože počínaje 5. dubnem 1872 převzali Arndtův ateliér bratři Carl a Heinrich Jandaurkové, mající druhou pobočku v Těšíně, avšak v Opavě nebyli trvale usazeni.²⁴ O fyzické podobě Arndtova, resp. Jandaurkova fotoateliéru nemáme žádné zprávy; můžeme se pouze domnívat, že šlo o přístavbu (snad pouze dřevěnou) připojenou k nádvorní straně domu na Tyršově čp. 1.

Pomineme-li efemérní podnikatelskou aktivitu firmy Silberstein & Comp. v Opavě, dle inzerátu z roku 1879 zhotovující fotografické podobizny „v životní velikosti“,²⁵ s příchodem osmdesátých let 19. století máme určitější představu o fotoateliérech čtvrté čtvrtiny 19. století. Nejvýznamnější osobností opavské fotografie té doby byl Florian Gödel. Tento rodák z Nových Heřmínov (narozen 30. října 1852)²⁶ je jako fotograf v Opavě prvně uváděn k roku 1884. Zprvu měl ateliér na Hrnčířské ulici, od roku 1898 na rohu ulice Otické a dnešního náměstí Svobody. V roce 1890 se – tehdy již vdovec – oženil s Marií Chřibkovou z Opavy.²⁷ Výjimečnost Gödelova podnikání tkví v pořizování fotografických sérií řazených do alb, jak tomu bylo v případě alba fotografií s pohledy na Velké Heraltice a Sosnovou, jímž byl obdarován při příležitosti pětadvaceti let práce ve službách hraběte Bellegarda

19 Slezské zemské muzeum, Historické pracoviště, inv. č. HP–I/146/1–24.

20 *Geschäfts-Übernahme*, Troppauer Zeitung 105/1890, 19. ledna, s. 10.

21 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 60, sign. Op II 12, původce: Opava, římskokat. f. ú., Svatý Duch, 1865–1872, s. 376; Státní okresní archiv Opava (dále SOKA Opava), fond Okresní úřad (dále OÚ) Opava, kart. 23, inv. č. 1073, sčítací operáty, Opava – Hradecké předměstí, dům čp. 119.

22 SOKA Opava, fond OÚ Opava, kart. 33–36, inv. č. 1072, sčítací operáty z roku 1870, Opava – město, dům čp. 235; Tamtéž, sčítací operáty z roku 1881, kart. 61–63, inv. č. 1092, Opava-Jaktařské předměstí, dům čp. 230; Tamtéž, sčítací operáty z roku 1901, kart. 283–287, inv. č. 1296, Opava-Jaktařské předměstí, dům čp. 230.

23 *Edikt*, Troppauer Zeitung, 1869/82, 19. dubna, příloha, s. 2.

24 *Eröffnungs-Anzeiger*, Troppauer Zeitung 1872/78, 5. dubna, s. 4; [inzerát], Troppauer Zeitung 1874/210, 15. září, s. 4.

25 Troppauer Zeitung 1879/9, s. 4.

26 ZA v Opavě, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 1048, sign. Kr XVI 14, původce: Zátor, římskokat. f. ú., 1803–1854, s. 207.

27 Tamtéž, inv. č. 44, sign. Op I 42, původce: Opava, římskokat. f. ú., P. Marie – proboštsví, 1885–1895, s. 153.

hospodářský inspektor velkostatku Gustav Micklitz.²⁸ Jeho ateliér zhotovoval rovněž skupinové fotografie, například pro opavský živnostenský spolek (1886).²⁹ V roce 1884 Gödel připravil soubor ze záběrů opavských ulic, náměstí a význačných staveb, jenž byl k mání u místního majitele obchodu s papírem a galanterním zbožím Johanna Baumgartena.³⁰ Gödel byl pověřován fotografováním význačných novostaveb³¹ i význačných interiérů (známý je zejména soubor snímků interiérů zámku v Hradci nad Moravicí). Zcela výjimečné jsou jeho snímky dokumentující demolice prováděné v ulicích vnitřní Opavy, které z Gödela učinily vnímavého svědka opavské asanace, rámcově datované do let 1895–1910 [obr. 1]. Gödel byl rovněž aktivním ve spolkovém životě, například ve spolku dobrovolných hasičů v Opavě, v německém tělovýchovném spolku nebo ve slezském klubu velocipedistů.³² Co se týče profesních organizací, zprvu byl organizován ve společenstvu knihtiskařů, knihařů a podobných profesí,³³ avšak v roce 1909 se stal svolavatelem schůze slezských profesionálních fotografů, která si kladla za cíl ustavit profesní organizaci, jež by řešila stavovské zájmy i odborná témata. K tomu došlo až 17. května 1912, kdy se ustavilo zemské společenstvo slezských fotografů a Florian Gödel spolu s fotografem z Bělska Hugo Zuberem se stali delegáty tohoto společenstva v Říšském svazu společenstev rakouských fotografů ve Vídni.³⁴

Obr. 1: Opava, ústí Kylešovské ulice do Zámeckého okruhu před protažením Těšínské ulice, Florian Gödel, kolem roku 1900.

SZM, inv. č. U 602 F.

28 *Jubiläum*, Troppauer Zeitung 1888/227, 2. října, s. 3.

29 *Troppauer Gewerbeverein*, Troppauer Zeitung 1886/248, 3. prosince, s. 3.

30 *Photographische Aufnahmen von Troppau*, Troppauer Zeitung 1884/149, 26. června, s. 3.

31 Například snímek novostavby obchodní a živnostenské komory v Opavě, viz *Wiener Bilder* 15, 1910, č. 45, 9. listopadu, s. 18.

32 *Schlesisches Bicycle-Club*, Troppauer Zeitung 1893/132, 11. června, s. 5; *Der Troppauer Turnverein*, Troppauer Zeitung 1895/31, 7. února, s. 3.

33 *Genossenschaft der Buchdrucker, Buchbinder etc.*, Troppauer Zeitung 1895/172, 28. července, s. 3.

34 *Photographentag in Troppau*, Österreichische Photographen-Zeitung 1909/9, s. 144; *Die konstituierende Versammlung*, Photographische Presse 15, 1912, s. 68.

Na přelomu 19. a 20. století reprezentují fotografickou profesi v Opavě další, byť méně často připomínané osobnosti. V Opavě si zřídil pobočku podnikání, jež mělo centrum ve Vídni, Leopold Munk, rodák z židovské rodiny usdlé v Lipniku nad Bečvou (narozen 7. března 1841), člen Fotografické společnosti ve Vídni (od roku 1874), mající v Opavě ateliér v ulicích Ostrožné čp. 35 a později Na Rybníčku čp. 19.³⁵ Z dobového inzerátu se dovídáme, že Munk započal s činností fotografa již v roce 1869 a že cenné zkušenosti získal v ateliérech vídeňských dvorních fotografů Ludwiga Angera a Emila Rabendinga.³⁶ Patrně pouze epizodický význam měl oproti tomu fotografický ateliér Augusta Jüttnera (narozen 10. května 1867), který do Opavy přišel někdy na konci 19. nebo na počátku 20. století spolu s bratrem Josefem (narozen 29. září 1874), jenž byl uváděn jako fotografický pomocník, avšak stopy po jejich činnosti záhy mizí.³⁷ Za to Václav Trávníček (1870–1940) udržel kontinuitu fotografické živnosti od devadesátých let 19. století až do druhé světové války. Narodil se v Opavě jako syn hudebníka Václava Trávníčka původem z Lešan u Prahy. Fotografií se zabíral rovněž jeho mladší bratr Antonín, narozený rovněž v Opavě (24. dubna 1874), při sčítání obyvatel v roce 1891 uváděný jako fotograf – praktikant.³⁸ Známymi fotografy se v letech před první světovou válkou stali rovněž Meier Kremski, rodák z Čenstochové (10. srpen 1868), židovského původu, v Opavě usazený od roku 1905,³⁹ a František Dorostík, rodák z Uherského Hradiště (13. leden 1841), který prokazatelně prošel Prahou (v Praze se narodila dne 11. srpna 1888 jeho dcera Rosa) a v Opavě se usadil v roce 1889. V jeho opavském ateliéru coby praktikant pracoval fotograf Arthur Giebel, rodák z Vratislavi (1. března 1878).⁴⁰

Co se týče dalších slezských měst, začneme Krnovem. Zde se stal prvním fotografem jistý F. Sternitzky, dosud známý jen coby autor snímku krnovské Horní brány, který pořídil před její demolicí, k níž došlo v letech 1872–1873.⁴¹ Sternitzkého ateliér, umístěný v domě sousedícím s hotelem Tiroler v centru města,⁴² později převzala manželka Anna. Tento ateliér později převzal jistý Liebisch – patrně šlo o Alberta Liebische (narozen 17. dubna 1873), v Krnově usdlého od roku 1920 a uváděného jako Kunstmaler.⁴³ Oproti Krnovu, kde se s výzkumem dějin fotografie dosud ani nezačalo, známe v Jeseníku řadu jmen fotografů i jejich konkrétní dochované práce. Nepřekvapí, že ve významném lázeňském a turistickém centru se s prvním fotografickým snímkem setkáváme poměrně záhy: jde o dochovanou dobovou fotokopii daguerrotypie z roku 1840, zachycující podobu Vincence Priessnitz.⁴⁴ Osudy

35 T. Starl, c. d., Michigan 2009, s. 338–339; SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 159–160, inv. č. 1183, sčítací operáty Opava-Hradecké předměstí 1891, dům čp. 25.

36 *Předběžné oznámení...*, Ostravice I, 1893, č. 10, 29. dubna, s. 7.

37 SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 287–280, inv. č. 1294, sčítací operáty 1901.

38 SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 155–158, inv. č. 1182, sčítací operáty 1891; ZA v Opavě, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 60, sign. Op II 12, původce: Opava, římskokat. f. ú., Svatý Duch, 1865–1872, s. 401.

39 SOkA Opava, fond OÚ Opava, inv. č. 1474, sčítací operáty 1921.

40 SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 277–280, inv. č. 1294, sčítací operáty 1901.

41 Reprodukce viz Dalibor Prix, *B34.4 – Krnov*, in: P. Šopák (ed.), *Město – zámek – krajina*, s. 277.

42 *Vom Stammhause des Hotels Tiroler und von der heutigen Göbelgasse*, Jägerndorfer Ländchen 6, 1931, č. 8, s. 60.

43 SOkA Bruntál, fond OÚ Krnov, inv. č. 1476, sčítací operáty 1921.

44 Květoslav Growka, *Počátky fotografie v jesenickém archivu*, in: *Jesenicko. Vlastivědný sborník* 15, Jeseník 2014, s. 40–42.

zdejších fotografií podrobně zmapoval Květoslav Growka, jehož výklad začíná rokem 1859 a je doveden až do konce druhé světové války.⁴⁵

Podobně jako v případě Opavy nebo Jeseníku, také Těšín představoval lokalitu pro kočovné daguerrotypisty, a to od roku 1852, kdy ve městě krátce působil Josef Wilhelm Weniger. V Těšíně provozovali fotografický ateliér Carl a Heinrich (1840–1912) Jandaurové. Jejich nástupcem se stal na přelomu 19. a 20. století Jindřich Jandaurek, který se v inzerátech prezentoval jako „komorní dodavatel arciknížete Eugena“ a především upozorňoval na své zkušenosti s kolorováním fotografií.⁴⁶ V roce 1890 obdržel – a ne poprvé – c. k. státní cenu za fotografie účastníků vojenských manévřů v Těšíně v roce 1889.⁴⁷ V rodinné firmě pokračoval v meziválečné době Erwin Jandaurek. Nejvýznamnější osobností těšínské fotografie byl bezesporu Wilhelm Pateisky (1855–1935), jehož osobě se nedávno věnoval Jiří Hrdina.⁴⁸

Směrem ke konci 19. století vzrůstá počet fotografií také v dalších slezských městech. V Odrách je (k roku 1887) připomínán fotograf Anton Berger;⁴⁹ ve Vítkově se v letech před první světovou válkou připomíná fotograf Anton Jilg;⁵⁰ v Bruntále působil fotograf Robert Rotter (1845–1910), v širších kruzích známý jako člen Nordmarky a tělovýchovného spolku, činný rovněž v radě města.⁵¹ V témž městě pracoval fotograf Max Brosch, zdejší rodák (26. července 1872),⁵² člen výboru živnostenské a průmyslové výstavy (15. – 31. srpen 1913), na níž své fotografie rovněž vystavoval.⁵³ O Broschovi ještě víme, že byl členem bruntálského spolku Frohsinn (Veselá mysl).⁵⁴

Pro úplnost zmíníme také ostravské fotografie z moravské strany zemské hranice. V Moravské Ostravě úspěšně podnikal fotograf August Rotter, uváděný již k roku 1889,⁵⁵ jehož ateliér byl v přístavbě k nájemnímu domu stojícímu na rohu nynější ulice 28. října a Havlíčkova nábřeží. Ateliér byl pověřován zhotovováním individuálních podobizen i tabel – jakým bylo tablo pro vítkovický sbor dobrovolných hasičů v roce 1891.⁵⁶ K přelomu století fotoateliérů přibývalo: v Steinově domě v sousedství hotelu National v centru Moravské Ostravy otevřel 1. května 1893 fotoateliér výše vzpomenutý Leopold Munk;⁵⁷ na stejné adrese zahájila dne 8. února 1896 činnost filiálka fotografického závodu Josefa Patteiského (Pajteský). V létě 1912 otevřel ateliér v Moravské Ostravě v nádvoří kina Elite fotograf Gabriel.⁵⁸ Dobové zprávy nabízejí

45 Týž, *Fotografové na Jeseníku do roku 1945*, in: Jesenícko. Vlastivědný sborník 23, Jeseník 2022, s. 49–63.

46 Z četných inzerátů například [inzerát], *Noviny Těšínské* 3, 1897, č. 49, 13. listopadu, s. 7.

47 *Teschen*, 4. December, *Mährisch-schlesische Grenzboten* 14, 1890, č. 147, 7. prosince, s. 3.

48 Jiří Hrdina, *Povolání fotograf. Wilhelm Pateisky a další fotografové z jeho rodiny*, Těšínsko 63, 2020, č. 2, s. 59–76.

49 *Ze soudní síně*, *Opavský týdeník* 18, 1887, č. 40, 21. května, s. 3.

50 *Wigstadtl. Jubiläumsausstellung*, *Freudenthaler Zeitung* 5, 1908, č. 76, 23. září, s. 3.

51 *Todesfall*, *Freudenthaler Zeitung* 7, 1910, č. 74, 17. září, s. 4; ZA v Opavě, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, matrika úmrtí Bruntál, inv. č. 8541, sing. Br I 44, původce: Bruntál, římskokat. f. ú., 1905–1915, s. 272.

52 SOKA Bruntál, fond OÚ Bruntál, inv. č. 755, sčítací operáty 1921, dům čp. 57.

53 *Gewerbe- und Industrie-Ausstellung*, *Freudenthaler Zeitung* 10, 1913, č. 27, 5. dubna, s. 7; *Gang durch die Ausstellung*, *Freudenthaler Zeitung* 10, 1913, č. 68, 27. srpna, s. 4.

54 *Frohsinn*, *Freudenthaler Zeitung* 2, 1905, č. 81, 10. října, s. 3.

55 *Wattolik's Adressenbuch der Stadt Mähr.-Ostrau und ihrer Nachbargemeinden Poln.-Ostrau, Witkowitz, Přívoz, Hruschau, Herzmanitz, Michalkowitz, Peterswald, Orlau, Dombrau, Karwin, Gross-Kunzendorf, Rattimau, Paskau für das Jahr 1889*, *Mährisch Ostrau* 1888, s. 118.

56 *Ehrung*, *Arbeiterfreund* 8, 1891, č. 19, 20. září, s. 5–6.

57 [inzerát], *Ostravice* 1, 1893, č. 10, 29. dubna, s. 7.

58 *Nový fotografický závod*, *Ostravský kraj* 7, 1912, č. 52, 13. července, s. 4.

rovněž pohled do vzdělávací praxe: fotografové se učili přímo v renomovaných závodech a následně se osamostatnili. Alespoň jména těchto učedníků zaznamenávají zprávy o učňovských výstavách, jakou byla výstava v Moravské Ostravě počátkem roku 1893, na níž se vedle učňů z jiných oborů představili Eugen Rossmann a Franz Deutscher, kteří se učili u Augusta Rottera, a Alexander Ertl vzdělávající se v ateliéru Josefa Patteiského.⁵⁹

Se sledovaným tématem souvisejí také fotoateliéry v městech při zemské hranici, což platí například o Rýmařově, kde první ateliér založil Emanuel Höllner (10. října 1855 Horní Loděnice – 17. březen 1908 Rýmařov).⁶⁰ Z jeho fotografické tvorby, dosud jen velmi málo známé,⁶¹ vyniká snímek shromáždění občanů města Dvorce na náměstí před domem čp. 11 při příležitosti odhalení pamětní desky na rodném domě ředitele dvorní opery ve Vídni Vilhelma Jahna dne 26. května 1889 [obr. 2]. Patrně v roce Höllnerova úmrtí (1908) převzal tento ateliér fotograf Emil Kreuzinger, rodák z Libiny (6. března 1884), v Rýmařově pracující ještě po první světové válce.⁶² Tento přehled osobností fotografů Slezska a Ostravska nutno zakončit jménem nejvýznamnějším: fotografem Carlem Pietznerem (1853–1927), jenž byl nejen vynikající fotograf s mezinárodními zkušenostmi, ale také zdatný obchodník, jenž ustavil řadu filiálék, mezi nimi také v Moravské Ostravě a v Opavě.

Obr. 2: Dvorce, odhalení pamětní desky Wilhelmu Jahnovi, Emanuel Höllner, 1889.
SOKA Bruntál, Archiv města Dvorce.

59 *Prämiirte Lehrlinge*, Ostrauer Zeitung, 1893, č. 5, 10. ledna, s. 2.

60 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 9974, sign. R I 53, původce: Rýmařov, římskokat. f. ú., 1890–1909, s. 380.

61 Portrét Georga Schmittrotha viz SOKA Bruntál, fond Archiv města Rýmařov, inv. č. 1681.

62 SOKA Bruntál, fond OÚ Rýmařov, inv. č. 685, sčítací operáty 1921, dům čp. 373.

Rámcový pohled na fotografické ateliéry poskytují různé prameny evidenční povahy. Například jde o tištěné statistické příručky, doplňující parciální údaje získané z jiných zdrojů. Z jedné z prvních statistik Země slezské, shrnující data k roku 1875, se dovídáme následující počty ateliérů ve slezských městech: Opava (4), Krnov (4), Zlaté Hory (1), Těšín (2), Bílsko (1), celkem v celé zemi bylo k tomu roku 12 provozoven.⁶³ V adresáři Moravy a Slezska, přinášejícím data k počátku 20. století, disponujeme následujícími údaji týkajícími se fotoateliérů ve slezských krajích: Opava (5 – František Dorostík, Florian Gödel, Heinrich Rab, Ferdinand Kasztowski, Leopold Munk), Bílsko (1 – Hugo Schreinzer), Javorník (1 – J. Fuhrmann), Bruntál (1 – Robert Rotter), Andělská Hora (1 – Moriz Heyek), Vrbno pod Pradědem (1 – Johann Olbrich ml.), Bílovec (1 – W. Patteisky), Odry (2 – Anton Berger, Carl Stable) a Jeseník (2 – Conrad Brenner, Josef Fietz).⁶⁴ Cenným pramenem pro období do roku 1902 je soupis živnostenských oprávnění, resp. koncesí udělených fyzickým osobám k provozování fotoateliérů. Seznam čítající dvacet jmen začíná Robertem Heinrichem s poznámkou, že jeho podnikání započalo již před vydáním živnostenského řádu (císařským patentem z 20. února 1859). Následují tato jména s datem uvedení koncese: Leopold Munk (29. leden 1876), Ferdinand Kaštovský (12. března 1877), Karl Lihačík (12. července 1879), Emil Rotter (25. dubna 1882), Florian Gödel (2. srpna 1882), František Dorostík (17. září 1892), Julius Welz (19. listopadu 1892), Wenzel Trawnizek (12. ledna 1894), Balthasar Mittenhuber (13. dubna 1894), Anton Popp (1896), Hartmann & Josef Hrubý (1896), Regine Munk (1898), Marie Divald (1898), Antonín Trávníček (1898), Wenzel Trawniczek (1899), Sigmund Wasservogel (1899), Eduard Dudka (1901), Emil Rösner (1902) a Arnold Sueti (1902).⁶⁵ Seznam dobře ukazuje zlom v udělování fotografických koncesí po roce 1876, což souvisí s rozvojem technologií fotografického obrazu (albuminiový papír, po roce 1855; kolodiový papír, od 1865), zlevněním zhotovení fotografie, a tudíž s jejím rozšířením ve společnosti.

Druhým způsobem, jak téma počátků fotografie v českém Slezsku postihnout, je vyjít při studiu ze samotných dochovaných fotografií. Kritéria jsou dvě: 1) rozdělení fotografií na exteriérovou a ateliérovou fotografii; 2) třídění fotografií podle rozměru, což se týká zejména standardizovaných rozměrů.⁶⁶ Pro rok 1895 disponujeme souhrnnou statistikou kolik snímků a jakého formátu bylo v roce 1895 zhotoveno: Mignon (45×67 mm, 250 kusů), Visit (65×105 mm, 60900), Klein Makart (220), Cabinet (105×165 mm, 23660), Promenade (98×205mm, 125), Boudoir (132×215mm, 3080) a Salon (175×250, 2500).⁶⁷ U slezských fotografií byly viditelně nejčastější typy Visit a Cabinet, ale objevily se i formáty jiné, například typ promenáda, hodící se pro zachycení stojící figury [obr. 3]. Jestliže snímky jednotlivců, dvojic či trojic na malém formátu byly technicky snadno proveditelné, u velkých skupinových fotografií šlo přece jen o výkon, jehož úspěch byl podmíněn zkušenostmi: nepochybně proto v dobovém tisku čteme, s jakým zdarem se ten který ateliér zhostil takovéto skupinové fotografie (například ateliér Rotter byl oceněn za profesionální provedení skupinové fotografie zaměstnanců tiskárny Ernsta Heblinga v Moravské Ostravě).⁶⁸

63 Alfred TRASSLER, *Statistische Fragmente über Schlesien*, Troppau 1875, s. 28–29.

64 *Adressbuch aller Länder der Erde...*, Bd. 19a Mähren und Österreichisch Schlesien, 9. Ausgabe 1891–1901, Nürnberg, s. d., passim.

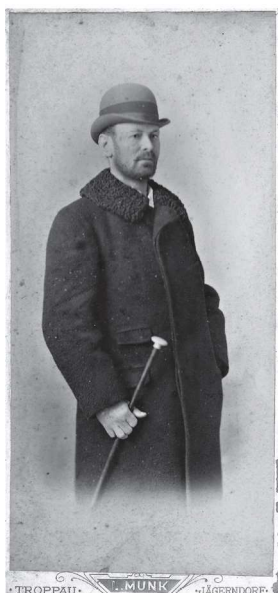
65 ZA v Opavě, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 96, Verzeichnis der Preßgewerbe.

66 Lukáš BÁRTL, *Fotografie 19. století v českých zemích*, Ostrava 2014, s. 49.

67 *Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1895*, Troppau, s. d., s. 1009.

68 *Atelier Rotter*, *Arbeiterfreund* 10, 1893, č. 21, 15. října, s. 5.

**Obr. 3: Portrét neznámého muže,
Leopold Muk, Opava – Krnov.**
Majetek autora.

**Obr. 4: Dvojice, Rudolf Franke,
Jeseník.**
Majetek autora.

Klíčové je ovšem samo zpodobnění. Osoba či osoby v dětském či dospělém věku vyjadřují svůj socioprofesionální status oděvem a dalšími atributy (řády a vyznamenání, uniforma, řeholní oděv apod.). U některých fotografií tápeme, jaký cíl sledovala historizující nebo folklorizující stylizace, jak vidíme na snímku manželského páru z Jeseníku, jenž je oděn do německého kroje charakteristického pro Jeseníky, spojeného ovšem s prvky soudobé městské módy [obr. 4]. V tomto směru dobové fotografie fungují jako jedinečný historický a etnografický pramen, zdaleka ne plně využitý. Naprostá většina snímků je anonymních: autora fotografie sice dodnes připomíná reklama na rubové straně kartonu a/nebo na dolním okraji lícové strany, umožňující stanovení proveniencí artefaktu a relativní dataci, ale kdo je snímek zachycen, to obvykle nevíme. Na rubové straně bývá předtištěno místo, kam se vepisovalo číslo negativu s poznámkou, že deska je uchována k dalšímu použití. Existují fotografie – ale je jich jen nemnoho – vsutku takovým číslem opatřené, ovšem chybějí firemní záznamy o objednávkách, aby bylo možné snímek propojit s objednavatelem. Pozoruhodným případem identifikace zpodobněných osob je snímek manželů pořízený opavským ateliérem Augusta Jüttnera někdy kolem roku 1900, opatřený na rubu razítkem plzeňské pivnice J. Golasowského na Ostrožné ulici a zvláště rukopisným přípiskem „*Na pamiontkę od Syna Johanna z Opawy*“ [obr. 5–6]: tak tedy víme, že Johann Golasowski nechal portrétovat své rodiče v Jüttnerově ateliéru a že tento snímek jim následně věnoval. Spojením s údaji z dalších písemných pramenů lze doplnit, že Josef Golasowski se narodil 15. října 1867 v Horní Kačici u Karviné jako syn Josefa a Johanny Golasowských – jejich tváře zachytila fotografie – a po příchodu do Opavy (1895; domovské právo uděleno 1907) se 12. srpna 1896 oženil s ovdovělou Marií

Glaserovou, původem z Krnova.⁶⁹ Ještě dodejme, že Golasowski, hlásící se k polské národnosti, byl osobou oceňovanou v německých kruzích, ostatně někdejší Golasowského pivnice se v roce 1919 proměnila v Německý dům.⁷⁰

Obr. 5, 6: Josef a Johanna Golasowští, August Jüttner, Opava, recto a verso, kolem roku 1900.
Majetek autora.

Nepoměrně tematicky a žánrově rozmanitější oblast tvoří fotografie pořízené v exteriéru. Jde v zásadě o dva typy vyobrazení: jednak o festivity, tj. o zachycení okamžiku spjatého s dějinnou událostí, se slavností, například se svěcením spolkového praporu, s odhalením pamětní desky apod.,⁷¹ jednak o snímky zamýšlené jako vizuální dokument, tj. u nich šlo o zachycení stavu konkrétního objektu či prostředí před jeho nevratnou změnou. Pořízení prvního typu snímků bylo náročné proto, že fotograf musel počítat s přítomností většího množství osob, které při nedostatku koncentrace vytvářejí někdy menší, někdy větší rozostřené plochy. Druhý typ je sice dokumentárně cennější, protože zachycuje objekt bez rušivých projevů, stínů či šmouh, ale vede k fotografiím statickým, postrádajícím půvab okamžiku. Mezi nejstarší snímky, dokumentující stavební památky, které jsou uloženy v paměťových institucích českého Slezska, náleží soubor fotografií z pozůstalosti Eduarda Richtera, zachycujících město Osoblahu

69 ZA v Opavě, fond Sbirka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 81, sign. Op II 33, původce: Opava, římskokat. f. ú., Svatý Duch, 1889–1898, s. 210r–210v; SOKA Opava, fond OÚ Opava, kart. 405–408, inv. č. 1410, sčítací operáty 1911, dům čp. 280–280a.

70 *Ein alter Freund Troppaus*, Deutsche Post 5, 1923, č. 167, 20. července, s. 5.

71 *Fahnenweihfest der Bäckergenossenschaft*, Troppauer Zeitung 1895/122, 28. května, s. 3, zpráva o fotografování členů pekařského společenstva na nádvoří minoritského kláštera v Opavě, jehož se zhostil fotograf Ferdinand Kasztowski.

s dominantou v podobě kostela před jeho regotizací v roce 1865, tamní klasicistní střelnici nebo zámek Dívčí hrad v podobě před regotizací se skleníkem.⁷² Cenné – avšak ne ojedinělé – jsou snímky kostelů, jejichž podoba byla dokumentována fotografií před zamýšlenou demolicí a realizací novostavby, což platí například o kostele svatého Jana Křtitele v Horním Údolí⁷³ nebo o kostele svatého Martina v Tošovicích.

Soliterní snímky dokumentující konkrétní stavbu nebo určité místo nahrazuje v době kolem roku 1900 organizovaná plošná fotodokumentace určitých typů památek, jak dokládá výzva Moravského zemského muzea v Brně, adresovaná klubům fotografů-amatérů, nabádající k zasílání duplikátů snímků venkovských staveb, lidových krojů a tradičních folklórních slavností.⁷⁴ Tato dokumentace souvisí také se vzrůstem historicky a zejména národopisně laděných výstav, pro něž v terénu vznikaly snímky imobilních památek. To je případ Floriana Gödela, jenž byl získán k pořízení fotografie obrazu Panny Marie hrabynské na hlavním oltáři farního kostela v Hrabyni, přičemž snímek putoval do Prahy na Národopisnou výstavu československou (1895).⁷⁵ Analogicky pracoval na Těšínsku Karl Patteisky, když pro výbor národopisné výstavy v Orlové zdokumentoval podobu tří králů, tzv. pastušků (snímek známe z dobové časopisecké reprodukce),⁷⁶ nebo fotograf František Deutscher z Orlové, který pro krajinskou výstavu v Dobré u Frýdku (1910) pořídil fotografie škol a školek v regionu.⁷⁷ Opačně postupoval František Krátký, fotograf v Kolíně, jenž se vydal po českých zemích, aby při příležitosti Národopisné výstavy československé v Praze „fotograficky zobrazil veškerá vynikající místa, města, kraje, památky, typy, kroje, obydlí, lidové zvyky a slavnosti“.⁷⁸

Na počátku 20. století můžeme hovořit o muzejním využití fotografie ve smyslu fotodokumentace historického prostředí. Jde o snímky krajiny kolem Opavy, pořízené pro opavské městské muzeum fotografy Florianem Gödelem a Robertem a Theodorem Heinrichovými.⁷⁹ V téže době – ovšem již jako muzejní exponát (sic!) – věnoval c. k. drážní inspektor Sigmund Lillek městskému muzeu v Opavě fotografický aparát se stativem z konce sedmdesátých let 19. století a fotograf Theodor Heinrich téže instituci 23 pohledů na starou Opavu (šlo bezesporu o snímky pořízené jeho otcem Robertem Heinrichem).⁸⁰ Jak vidno, fenomén fotografie byl tedy již v letech před první světovou válkou muzealizován.⁸¹

Závěrem upozorníme také na spolkové aktivity fotografů-amatérů, které v českém Slezsku a na sousedním Ostravsku datujeme do desetiletí let před první světovou válkou. Primát držely německojazyčné spolky, které se publiku představily v roce 1904 v opavském zemském

---

72 ZA v Opavě, fond Eduard Richter, inv. č. 58.

73 P. ŠOPÁK (ed.), *Paměť Slezska. Památky a pamět'ové instituce českého Slezska v 16–19. století*, Opava 2011, s. 353.

74 *An die Amateur-Photographen Mährens*, Ostrauer Tagblatt 24, 1900, č. 157, 14. července, s. 3.

75 Snímek dochován do dnešní doby. Viz Slezské zemské muzeum, Uměleckohistorické pracoviště, evidenční číslo 82.2/799.

76 Josef Vluka, *Pasuškové (tři králi) ve Slezsku*, Český lid 4, 1895, s. 313.

77 *Z ruchu pro krajinskou výstavu na Frýdecku 1910*, Noviny těšínské 15, 1909, č. 41, s. 1.

78 *V zájmu národopisné výstavy...*, Opavský týdeník 25, 1894, č. 28, 11. dubna, s. 2.

79 *Museums-Ausschuß-Sitzungen*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 4, 1908–1909, s. 99.

80 *Museums-Angelegenheiten*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 2, 1906–1907, s. 206.

81 *Neuerverbungen des städtischen Museums in Troppau*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 4, 1908–1909, s. 151.

muzeu. Na kolektivní výstavě byly k vidění přibližně tři stovky prací členů spolků z českých zemí, Rakouska a Uher; slezské fotografy zastupovaly Spolek amatérských fotografů z Ratiboře, I. klub fotografů-amatérů z Těšína a Spolek fotografů-amatérů z Opavy.⁸² Nutno připomenout také existenci Klubu fotografů-amatérů ve Vítkovicích, ustaveného v roce 1895.⁸³ Mezi jeho členy byli jak čeští (Alois Mlčoch, František Kopřiva), tak němečtí zájemci o fotografování, a to bezesporu z řad místní technické inteligence a živnostenských kruhů. Na schůzkách členů se mimo běžné spolkové agendy formou naučných přednášek prezentovaly technické novinky nebo byla schůze doplněna o vystoupení některého z členů, jenž vybaven patřičnou technikou, tedy skioptikonem, prezentoval svůj výlet do odlehlých končin. Tento případ naplňuje přednáška dne 29. května 1900, na níž předseda Klubu Josef Sonnenschein prostřednictvím skioptikonu prezentoval fotografické záběry ze Švédska.⁸⁴

V českém prostředí se fotografie rovněž prosazovala, byť by jí chyběla vlastní spolková základna. Například na české krajinské výstavě v Dobré u Frýdku (28. srpna – 8. září 1910) se představil žánrovými podobiznami fotograf Josef Košťálek z Venclovic u Frýdku a frýdecký fotograf Karel Plíhal. Z moravské stravy výstavu obeslali fotografové František Krasl z Místku a Alois Kašpar z Frýdlantu nad Ostravicí.⁸⁵ Český spolek v regionu vznikl až později: 12. února 1913, kdy byl ve Slezské Ostravě ustaven Kroužek fotografů amatérů, k 29. říjnu 1926 přejmenovaný na Klub fotografů amatérů na Ostravsku ve Slezské Ostravě a v roce 1933 na Český klub fotografů amatérů v Moravské Ostravě. O činnosti spolku, jehož činnost končila v květnu 1951, dosud máme jen kusé informace;⁸⁶ zmínit lze pořádání kurzů zaměřených na zvládnutí fotografické techniky.⁸⁷ Nicméně předseda Klubu Jan Motal musel být bezesporu zajímavou osobou, když o něm čteme, že „*po delších pokusech sestrojil mluvící film, který [...] daleko předčí svými precizními výkony Edisonův vynález*“.⁸⁸ Také tyto a podobné experimenty náležejí k problematice fotografie v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1918, tj. k tématu, jemuž by byla měla být v budoucnosti věnována mnohem větší pozornost, než tomu bylo doposud.

---

82 *Ausstellung von Amateur-Photographen in Troppau*, Ostrauer Tagblatt 28, 1904, č. 11, 15. ledna, s. 2.

83 *Witkowitz. Amateur-Photographen-Verein*, Mährisch-schlesische Grenzboten 19, 1895, č. 22, 19. února, s. 5; *Club der Amateur-Photographen in Witkowitz*, Ostrauer Zeitung, 1897, č. 35, 23. března, s. 2; *Witkowitz. Club der Amateurphotographen*, Mährisch-schlesische Grenzboten 22, 1898, č. 2, 5. ledna, s. 1–2.

84 *Der Club der Amateur-Photographen in Witkowitz*, Ostrauer Zeitung, 1900, č. 83, 28. května, s. 2.

85 *Katalog krajinské výstavy v Dobré u Frýdku*, Opava 1910, s. 81–82.

86 Pro poznání dějin spolku je klíčový fond uložený v Archivu města Ostravy, obsahující stanovy spolku, protokol valné hromady z 6. dubna 1943 se stručným přehledem dosavadní historie a seznam předplatitelů Fotografického obzoru za léta 1943–1950.

87 *Pigmentový kurs*, Ostravský kraj 8, 1913, č. 91, 22. listopadu, s. 2.

88 *Vynálezce mluvícího filmu Ostravák*, Ostravský kraj 9, 1914, č. 7, 31. ledna, s. 5.

Photography in Czech Silesia until 1918: Prolegomenon to the Research
Summary

The text is devoted to the issue of photography in Czech Silesia and the region of Ostrava. It is designed as an introduction to the systematic research on this issue. There are texts dedicated to individual cities or individual studios (especially in Těšín and Jeseník), but a comprehensive view of the region is lacking. The earliest images of the region were taken during the 1850s and 1860s, but, even the photographs that can be dated to the 1860s and 1870s and are kept in archives or museums are considered rare. From a thematic point of view, these are either studio photographs, i.e. portraits of individual people, group portraits, or exterior images (city panoramas, important monuments, city streets, events, especially celebrations). The text provides an overview of photographers in the region; if the location has not yet received attention in the literature, it is supplemented with biographical data. It is also interesting to observe summary statistics, which are the key to understanding photo studios, so far unknown from other sources. The focus of the text lies in the attention paid to photography as a trade, but, at the end, the association activities of amateur photographers, including exhibitions and lectures, are also mentioned. The issue is observed only until the end of the World War I, because, after 1918, the production of photographs increased rapidly.

prof. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
sopak@szm.cz